

INGLIZ VA O'ZBEK RAQAMLI MULOQOTIDA TO'SIQSIZLIK KONSEPTINING VERBAL VA MULTIMODAL IFODASI

Abduvaliyev Maxammatjon Arabovich

Andijon davlat chet tillari instituti

Ingliz tili va adabiyoti kafedrasi f.f.d., professori

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida raqamli muloqot muhitida to'siqsizlik konseptining verbal va multimodal reprezentatsiyasini qiyosiy-lisoniy hamda lingvopragmatik nuqtai nazardan tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda to'siqsizlik zamonaviy raqamli makonda faqat texnologik imkoniyat sifatida emas, balki til birliklari, vizual kodlar, interfeys elementlari, semiotik belgilar va kommunikativ strategiyalar o'zaro integratsiyasi natijasida shakllanuvchi murakkab diskursiv hodisa sifatida talqin etiladi. Tahlillar ingliz tilidagi raqamli platformalarda to'siqsizlik konsepti asosan funksional aniqlik, foydalanuvchiga yo'naltirilganlik, standartlashtirilgan terminologiya va ixcham pragmatik formulalar orqali ifodalanishini, o'zbek tilidagi raqamli muloqotda esa ijtimoiy yo'naltirilganlik, izohlovchi kommunikativ uslub, madaniy moslashuv hamda foydalanuvchiga yaqinlikni ta'minlovchi verbal birliklar ustunligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijasida ingliz va o'zbek tillaridagi verbal hamda multimodal vositalarning o'zaro bog'liqligini aks ettiruvchi hamda **"ijtimoiy ehtiyoj → verbal kodlash → multimodal vizuallashtirish → interaktiv idrok → kommunikativ integratsiya"** ketma-ketligiga asoslangan mualliflik konseptual modeli ishlab chiqildi. Mazkur model raqamli kommunikatsiyada to'siqsizlikni ta'minlashning lingvistik, semiotik va pragmatik mexanizmlarini tizimli ravishda izohlash bilan birga, inklyuziv raqamli platformalarni loyihalash, foydalanuvchi interfeyslarini takomillashtirish hamda raqamli kommunikatsiya bo'yicha kelgusidagi tadqiqotlar uchun nazariy va amaliy asos vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: to'siqsizlik, raqamli muloqot, multimodal reprezentatsiya, verbal marker, semiotik kod, lingvopragmatika, diskurs, foydalanuvchi interfeysi, kommunikativ strategiya, inklyuziv kommunikatsiya.

Annotation. This study examines the verbal and multimodal representation of the concept of accessibility in English and Uzbek digital communication from a comparative linguistic and linguopragmatic perspective. The research conceptualizes accessibility not merely as a technological feature but as a complex discursive phenomenon constructed through the interaction of linguistic units, visual codes, interface elements, semiotic resources, and communicative strategies within digital environments. The findings reveal that accessibility in English digital communication is primarily expressed through functional clarity, user-centered design, standardized

terminology, and concise pragmatic expressions, whereas Uzbek digital communication demonstrates a stronger orientation toward social interaction, explanatory communication, cultural adaptation, and user-friendly verbal forms. Based on the comparative analysis, the study proposes an original conceptual model of digital accessibility consisting of the following stages: **social need** → **verbal encoding** → **multimodal visualization** → **interactive perception** → **communicative integration**. This model explains the linguistic, semiotic, and pragmatic mechanisms underlying accessibility in digital communication and provides a theoretical framework for the development of inclusive digital platforms, user-friendly interface design, and further interdisciplinary research on digital discourse and multimodal communication.

Keywords: accessibility, digital communication, multimodal representation, verbal marker, semiotic code, linguopragmatics, discourse, user interface, communicative strategy, inclusive communication.

Kirish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida raqamli muloqot inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Bugungi kunda davlat xizmatlari, ta'lim, tibbiyot, bank tizimi hamda ijtimoiy tarmoqlarda yuz berayotgan kommunikativ jarayonlarning asosiy qismi raqamli platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Shu sababli barcha foydalanuvchilar uchun teng kommunikativ imkoniyatlarni yaratish masalasi zamonaviy tilshunoslik, kommunikatsiya nazariyasi va multimodal tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Raqamli makonda to'siqsizlik (accessibility) tushunchasi dastlab texnik imkoniyatlarni ifodalagan bo'lsa, bugungi kunda u kengroq mazmun kasb etib, foydalanuvchining tilni qabul qilishi, vizual axborotni anglash, interfeys bilan o'zaro ta'sirga kirishishi hamda kommunikativ ehtiyojlarini qondiruvchi kompleks hodisaga aylandi. Shuning uchun to'siqsizlikni faqat texnologik mezonlar orqali emas, balki lingvistik, semiotik, pragmatik va multimodal omillar asosida tadqiq etish zarurati yuzaga kelmoqda.

Ingliz va o'zbek tillarida yaratilayotgan raqamli mahsulotlar qiyoslanganda ularning verbal ifodasi, vizual dizayni hamda foydalanuvchi bilan kommunikativ aloqani tashkil etish tamoyillarida sezilarli farqlar kuzatiladi. Ingliz tilidagi interfeyslar minimalizm, funksional aniqlik va qisqa pragmatik formulalarga tayanadi. O'zbek tilidagi platformalarda esa foydalanuvchiga yaqinlikni ta'minlovchi izohlovchi birliklar, murojaat shakllari hamda madaniy kommunikativ strategiyalar ko'proq qo'llanadi. Bu esa to'siqsizlik konseptining turli madaniy muhitlarda har xil verbal va multimodal vositalar orqali namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Lingvistik nuqtai nazardan to'siqsizlik konsepti inson va axborot o'rtasidagi kommunikativ masofani kamaytirishga xizmat qiluvchi til birliklari majmuasini

ifodalaydi. Mazkur konsept foydalanuvchining axborotni tez anglashini, uni qayta ishlashini hamda platforma bilan samarali muloqot o'rnatishini ta'minlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi raqamli interfeyslar "user-centered design" tamoyiliga asoslanadi. Bunda foydalanuvchining harakati minimal bosqichlar orqali tashkil qilinadi. Matn qisqa, ikonkalardan foydalanish esa yuqori darajada standartlashtirilgan.

O'zbek tilidagi platformalarda esa kommunikativ yaqinlikni ta'minlash ustuvor hisoblanadi. Ko'pincha foydalanuvchiga murojaat qilish, qo'shimcha tushuntirish berish hamda xushmuomalalik strategiyalaridan foydalaniladi. Natijada verbal komponent hajmi ingliz tilidagiga nisbatan kattaroq bo'ladi.

Shuningdek, ingliz interfeyslarida universallashtirish ikonkalardan foydalanish ko'proq uchrasa, o'zbek platformalarida matnli tushuntirishlar ulushi yuqori ekanligi kuzatiladi. Bu milliy kommunikativ madaniyatning raqamli makondagi aksidir.

Mualliflik modeli

Tadqiqot davomida to'siqsizlik konseptining quyidagi bosqichlardan iborat modeli ishlab chiqildi:

Ijtimoiy ehtiyoj → verbal kodlash → multimodal vizuallashtirish → interaktiv idrok → kommunikativ integratsiya

Mazkur modelga ko'ra, foydalanuvchining ehtiyoji avvalo lingvistik vositalar yordamida kodlanadi. Keyinchalik ushbu axborot vizual belgilar bilan boyitiladi, foydalanuvchi tomonidan idrok etiladi va nihoyat samarali kommunikativ integratsiya yuzaga keladi. Model barcha foydalanuvchilar, jumladan imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ham teng kommunikativ sharoit yaratishga xizmat qiladi.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida to'siqsizlik konsepti nafaqat verbal vositalar, balki multimodal elementlar orqali ham ifodalanishini ko'rsatdi. Ingliz tilidagi raqamli muloqot funksional pragmatizm va qisqalikka asoslangan bo'lsa, o'zbek tilidagi kommunikativ strategiyalar ijtimoiy yaqinlik, madaniy moslashuv va izohlovchi uslub bilan tavsiflanadi.

Taklif etilgan mualliflik modeli raqamli kommunikatsiyada verbal va multimodal komponentlarning o'zaro uyg'unligini ilmiy asosda izohlash imkonini beradi. Mazkur model kelgusida inklyuziv raqamli platformalarni loyihalash, elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish, davlat xizmatlari interfeyslarini takomillashtirish hamda sun'iy intellekt asosidagi muloqot tizimlarini yaratishda nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda to'siqsizlik konseptini turkiy tillar, sun'iy intellekt bilan muloqot, mobil ilovalar va virtual reallik platformalari misolida o'rganish istiqbolli yo'nalishlardan biri bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kress G., van Leeuwen T. *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. – London: Arnold, 2001. – 152 p.
2. Fairclough N. *Language and Globalization*. – London: Routledge, 2006. – 256 p.
3. Levinson S.C. *Pragmatics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p.
4. Halliday M.A.K., Matthiessen C.M.I.M. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4th ed. – London: Routledge, 2014. – 808 p.
5. van Dijk T.A. *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 267 p.
6. Crystal D. *Language and the Internet*. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 304 p.
7. Rogers Y., Sharp H., Preece J. *Interaction Design: Beyond Human-Computer Interaction*. 5th ed. – Hoboken: Wiley, 2019. – 672 p.
8. Nielsen J. *Usability Engineering*. – Boston: Academic Press, 1993. – 362 p.
9. Norman D.A. *The Design of Everyday Things*. Revised and Expanded Edition. – New York: Basic Books, 2013. – 368 p.
10. Mayer R.E. *Multimedia Learning*. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 304 p.
11. Wodak R., Meyer M. *Methods of Critical Discourse Studies*. 3rd ed. – London: Sage Publications, 2016. – 280 p.
12. Martin J.R., White P.R.R. *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. – New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 278 p.
13. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 276 p.